

Lezing Herdenking 65 jaar Molukkers: Participatie en betrokkenheid, Nederland en Maluku

Fridus Steijlen in nieuwsbrief Moluks Historisch Museum April 2016

Lezing door antropoloog Fridus Steijlen, ter gelegenheid van de herdenkingsbijeenkomst Van Ver Gekomen: 65 jaar Molukkers in Nederland, op 2 april jl. in Rotterdam.

In 2006 eindigden Henk Smeets en ik ons boek 'In Nederland gebleven' min of meer met het verhaal van Giovanni Mataheru uit het tijdschrift De Legerkoerier. Mataheru was als rode baret uitgezonden naar Bosnië. Zijn opa had tijdens de Japanse bezetting als krijgsgevangen KNIL-soldaat aan de dodenspoorlijn gewerkt en was daar ontsnapt. Zijn naam 'Mataheru' verwees naar 'negorij bewaker' waardoor zijn Molukse achtergrond voor hem een extra belangrijke bron van inspiratie was. Hij had de Molukken vlak voor het conflict van 1999 nog bezocht. De gastvrijheid had hem ervan overtuigd dat men daar familie was. Maar als hij aan het thuisfront dacht, dacht hij aan Nederland en zijn familie daar, die hem regelmatig post stuurden.

We namen dit verhaal op omdat het in al zijn facetten verwees naar de Molukse gemeenschap in zijn geheel: de verbondenheid met de Molukken, een betrokkenheid met Nederland, en de historische band met het soldatenleven. Het ging dus kort gezegd over 'Participatie en betrokkenheid, over Nederland en Maluku'. In het kader van 65 jaar Molukkers in Nederland wil ik daar vandaag met u dieper op ingaan. Ik wil het eerst hebben over de sociaal economische positie van Molukkers, dan over hun betrokkenheid bij Nederland en daarna, over hun betrokkenheid bij wat er op de Molukken gebeurt.

Maatschappelijke positie

Voor mijn verhaal wil ik eerst terug naar vijftien jaar geleden, toen we de vijftigste verjaardag van de aankomst herdachten. Dat was op de Rotterdamse Lloydkade. Het was niet alleen een gedenkwaardige bijeenkomst, er gebeurde van alles in de wereld: op de Molukken en in Nederland. Vanaf eind 1999 was op de Molukken de kerusuhan uitgebroken, een broederstrijd tussen christenen en moslims, waar iedereen enorm van was geschrokken. In 2001 was die strijd nog gaande en hield het de gemoederen binnen de Molukse gemeenschap stevig bezig. Wim Manuhutu heeft daar al het nodige over gezegd, ik kom daar straks ook op terug.

Ik noem het hier omdat het ook invloed had op de uitkomsten van een onderzoek dat in dezelfde periode onder Molukkers in Nederland had plaatsgevonden. Dat was het onderzoek naar de maatschappelijke positie van Molukse jongeren dat onder leiding van Justus Veenman had plaatsgevonden en in 2001 verscheen onder de veelzeggende titel 'Molukse jongeren in Nederland. Integratie met de rem erop'. Dat rapport gaf de maatschappelijke positie van Molukkers weer, na een verblijf van vijftig jaar.

Het rapport was minder optimistisch dan eerdere rapporten van Veenman. Een belangrijke conclusie was dat de derde generatie achterbleef waar het ging om het volgen van onderwijs en hun plek op de arbeidsmarkt. Zij bleven achter bij de verwachtingen die waren gewekt door de eerder geconstateerde vooruitgang van de tweede generatie. Daarvoor waren meerdere redenen aan te wijzen, onder andere omdat een deel van de Molukse jongeren zich, vanwege het conflict op de Molukken en vooral het uitblijven van solidariteit van de zijde van de Nederlandse samenleving, in Nederland minder senang waren gaan voelen. Het had er ook mee te maken dat Molukse leerlingen buiten het zichtveld van leerkrachten waren geraakt, waardoor er meer schooluitval plaatsvond en lagere doorverwijzingen. Na het uitkomen van Veenmans rapport volgende meerdere regionale

onderzoeken en werd door organisaties als het landelijk Steunpunt Educatie Molukkers stevig ingezet op de verbetering van de onderwijspositie van Molukkers.

Een belangrijke vraag is natuurlijk hoe de situatie er nu voorstaat. Omdat Molukkers statistisch niet meer gevonden kunnen worden en de overgrote meerderheid inmiddels buiten wijk woont, is het moeilijk om een grootschalig kwantitatief onderzoek als dat van Veenman over te doen. Desondanks is er wel wat over te zeggen. Vijftien jaar geleden gaf de toenmalige minister van Grote Steden en Integratiebeleid, Rogier van Boxtel, geld aan het Moluks Historisch Museum om onderzoek te doen naar de geschiedenis van Molukkers in Nederland. In 2006 verscheen 'In Nederland gebleven', dat ik al noemde. Deze studie is weliswaar inmiddels tien jaar oud, maar geeft zeker een indicatie voor waar het heen is gegaan. Belangrijk was dat wij constateerden dat het integratieproces van Molukkers pas ongeveer dertig jaar na aankomst in Nederland was begonnen. Tot eind jaren zeventig, begin jaren tachtig was de tijdelijkheidsgedachte dominant en kon niet worden gecombineerd met een toekomst in Nederland. Sinds die tijd echter waren steeds meer Molukkers zich gaan realiseren dat een toekomst in Nederland goed te combineren was met het opkomen voor politieke rechten van Molukkers op de Molukken. Men kon bij wijze van spreken deelgenoot zijn van zowel de gemeenschap daar als hier. Het is tegen deze context dat we de historisch overeenkomst waarover Wim Manuhutu sprak moeten begrijpen.

De laatste rapporten over de maatschappelijke positie, die wij voor ons onderzoek uit 2006 konden bekijken, waren voorzichtig optimistisch over de onderwijspositie van Molukse leerlingen. Tegelijkertijd constateerden wij dat er meerdere Molukkers waren die, zonder dat veel mensen in Nederland het in de gaten hadden, prominent in de Nederlandse samenleving aanwezig waren. In de politiek bijvoorbeeld: Sam Pormes, die in de senaat zitting had, John Lillipaly en Usman Santi die in de tweede kamer zaten, zoals nu ook Grace Tanamal. Op sportgebied mensen als Denny Landzaat, Giovanni van Bronckhorst, Dick Palyama. Muziek: Julia Lo'ko, Monica Akihary, die overal ter wereld speelt, Menun Renjaan, Maurice Rugebregt, Wudstik, de cineast Jim Taihutu, of ANWB filelezer John Souhoka. En zo zijn er nog velen te noemen die op nationaal niveau een Molukse stem vertegenwoordigen. Op lokaal niveau zijn dat er veel meer: Molukkers die actief zijn in lokale politiek, lokale sportverenigingen of voor actuele problemen zoals momenteel het vluchtelingenprobleem, en die voor hun inzet ook gewaardeerd worden.

In 2013 tijdens het speciale programma 'Mata Rumah Oranje en Maluku', in het kader van de Maand van de Geschiedenis, bracht het Moluks Historisch Museum enkele Molukkers bijeen die voor hun inzet waren gedecoreerd: de veteraan Selwyn Timisela, Bung Jan Lawata voor zijn inzet op veler gebied, Anne Lewerissa vanwege vakbondswerk en Evi Malawau die in sarong en kebaja als genodigde bij de kroning van Willem Alexander was geweest.

Al deze Molukkers hebben, niet altijd rechtlijnig via de snelste onderwijsroute, een positie binnen de samenleving bereikt en hebben laten zien positief en succesvol te participeren in de Nederlandse en veelal ook Molukse samenleving. Zij zijn bruggenbouwers, en vanmiddag zult u van nog meer van deze bruggenbouwers horen wat zij doen, waarom en hoe ze dat hebben bereikt.

Deze constatering stemt positief. Een waarschuwing is echter wel op zijn plaats. Terwijl we zien dat Molukse jongeren steeds beter hun weg in de Nederlandse samenleving weten te vinden, zijn er ook signalen dat er groepen of groepjes jongeren zijn die opnieuw tussen wal en schip dreigen te vallen, werkloos zijn en drugs gebruiken en zich van de samenleving afwenden. Het is denk ik hoog tijd voor een inventariserend onderzoek om op eventuele problemen te kunnen anticiperen.

Betrokkenheid bij Nederland, maar hoezo eigen wijken?

Zoals zojuist aangegeven was de betrokkenheid van Molukkers bij de Nederlandse samenleving vanaf het begin van de jaren tachtig behoorlijk toegenomen. Zonder overigens daarmee een Molukse

identiteit vaarwel te zeggen. Ook gaf ik zojuist aan dat de kerusuhan voor barstjes zorgden in de mate waarin Molukkers zich in Nederland senang voelden. Of beter gezegd, de manier waarop Nederland en Nederlanders verstek lieten gaan in begrip en meevoelen in de zorgen die Molukkers op dat moment over de Molukken hadden. Letterlijk vertelde een Molukse vriend mij: 'Waarom ben ik lid geworden van een politieke partij en een vakbond als ze mij in de steek laten zodra ik vraag om mijn zorgen over de Molukken te delen!'

Tegen de context van die 'afwijzing' werden de Molukse instituties weer even extra belangrijker. In verschillende Molukkersgemeenten werden stille tochten georganiseerd om uiting te geven aan het gevoel van zorg en betrokkenheid. Die stille tochten waren niet alleen gericht op publiek in Nederland, maar ook op de Molukken. Zeer bewust koos men er zo vaak als mogelijk voor om voorin de optocht een moslim en christen Molukker samen te laten lopen, als signaal naar de Molukken dat religieuze verschillen overbrugd konden worden, dat Molukkers familie waren ongeacht religie. Natuurlijk werd de 'tolerantie' af en toe getest doordat er geruchten waren over een christen Molukker die door een moslim Molukker in elkaar was geslagen of andersom. Maar de gemeenschap bleef vasthouden aan onderlinge harmonie.

Terwijl zeker in die jaren tijdens de kerusuhan de wijken belangrijk waren als plaats om elkaar te ontmoeten, verdwenen ze vervolgens een beetje naar de achtergrond. Gedeeltelijk kwam dat omdat in meerdere plaatsen de wijkraad aan effectiviteit verloor. Begrijpelijk want de vertegenwoordigende positie van die wijkraad werd steeds minder sterk. Gedeeltelijk hing dat samen met het wegvallen van krachtige landelijke organisaties zoals de Badan Persatuan en het Molukse Inspraakorgaan. Processen die eigenlijk al vanaf het midden van de jaren negentig waren aangevangen. De keren dat een Molukse wijk in de aandacht kwam was omdat er een conflict ontstond rond de toewijzing van een woning. Afspraken die waren gemaakt in het kader van en als vervolg op de historische overeenkomst waren door lokale overheden en woningcoöperaties iets te gemakkelijk vergeten.

Eigenlijk tegengesteld aan de ontwikkeling waarin bestaande instituties aan kracht verloren, zagen we begin deze eeuw de opkomst van andere Molukse 'landschap markers': Molukse monumenten. In de vorige eeuw was er, zover ik weet, alleen in Friesland een monument opgericht op de plek waar woonoord Balk voor moslim Molukkers had gelegen. Een 'zwerfkei' met kruidnagels en het dak van een minaret. Deze eeuw nam het aantal monumenten toe, zowel in Molukse wijken als op locaties

waar woonoorden waren geweest. Verschillende motivaties lagen aan het ontstaan van deze monumenten en plaquettes ten grondslag. Laat ik er drie geven. Het monument in Moordrecht was geïnitieerd door de tweede generatie die met het monument respect wilde tonen aan de eerste generatie. De tweede generatie voelde zich schatplichtig aan de eerste generatie omdat zij dankzij de offers van de eerste generatie zijn waar zij zijn: wat zij hebben bereikt in hun leven, onder andere in Nederland. Een tweede motivatie kan worden geïllustreerd aan de hand van de wens van Thijs Souhoka om een monument bij Kamp Conrad in Rouveen te krijgen. In een regionaal televisieprogramma zegt hij, kijkend over een besneeuwd landschap min of meer letterlijk: 'Als hier geen monument komt is mijn hele geschiedenis ondergesneeuwd en is die verdwenen.' De derde reden komt van buitenaf: in Vaassen nam de burgemeester zelf het initiatief omdat hij meende dat het belangrijk was om Molukkers na de gewelddadige ontruiming van het kamp en andere conflicten een plek te geven waar 'zij hun trauma's konden verwerken'. Vele monumenten volgden, waaronder een in Ommen waar een Zuidoost Moluks kamp was gevestigd.

Wat zeggen die monumenten? Ze zeggen in ieder geval twee dingen: dat Molukkers er waarde aan hechten dat hun verblijfs geschiedenis in de woonoorden en de wijken wordt vastgelegd in het Nederlandse herdenkingslandschap en dus niet vergeten mag worden. Zodat straks kleinkinderen ook tastbare plekken hebben waar de geschiedenis van hun grootouders in Nederland gemarkeerd is.

Flankerend aan de opkomst van deze monumenten zien we ook discussies waarin in toenemende mate de Molukse wijk wordt gezien als cultureel erfgoed van de Molukse gemeenschap in Nederland. In Groningen studeerde enkel jaren geleden een student af op een scriptie waarin zij ervoor pleitte om een wijk aan te wijzen die als een soort rijksmonument, ik ben even de juiste term kwijt, kon worden aangewezen.

Een belangrijke constatering is dat de 'creatie' en/of 'waardering' voor Moluks erfgoed in Nederland duidt op een oriëntatie van Molukkers op (een toekomst in) Nederland. Waarom zou je anders monumenten oprichten? De Molukse gemeenschap heeft haar eigen plek opgeëist.

En ondertussen op de Molukken

Het opeisen van een eigen plek in Nederland wil overigens niet zeggen dat daarmee de Molukken vergeten zijn. Ik refereerde al enkele keren aan de kerusuhan tussen 1999 en 2003 en de impact daarvan op de Molukse gemeenschap in Nederland. Ik noemde al de stille tochten die zowel een boodschap waren naar de Nederlandse omgeving als naar de Molukken zelf. Daaraan moet worden toegevoegd de benefietconcerten en andere geldinzamelingsacties die werden georganiseerd om vluchtelingen in de Molukken te steunen en projecten te steunen die waren gericht op, eerst het eindigen van het conflict en daarna op reconciliatie.

Het was een hectische tijd met veel tegenstrijdige en ontvlambare informatie. Elk snippertje onjuiste informatie kon mensen uit verschillende dorpen, ook in Nederland, tegen elkaar opzetten.

Netwerken om informatie te controleren werden met succes opgezet. Zelfs Molukse politieke leiders stapten over hun schaduw heen, zoals dat zo mooi wordt gezegd, en zochten in contact met Indonesische autoriteiten naar mogelijkheden om een einde aan het conflict te maken. Politieke idealen waren van later belang. En naar gelang de tijd verstreek en het conflict op de Molukken op haar retour was, kwam ook vanuit de Molukken de vraag naar Nederlandse Molukkers om te praten over de adat en hoe die conflicten konden worden voorkomen.

De relatie met de Molukken was in die tijd dus een stuk sterker geworden. De noodzaak om in Nederland ook op te komen voor het recht op zelfbeschikking en vooral het recht van meningsuiting op de Molukken (wat voor velen gelijk stond aan het RMS ideaal), werd steeds sterker gevoeld. Meerdere projecten die tijdens de kerusuhan waren ontstaan kregen een vervolg in samenwerking met de Molukken, overigens naast al langer bestaande samenwerkingsverbanden, zoals de

samenwerking vanuit Vlissingen met Ambon en TitanE als opvolger van Rela 69. Zeer de moeite waard om als nieuwe samenwerking te noemen is Vrouwen voor Vrede. Nog steeds is Vrouwen voor Vrede in de Molukken betrokken bij projecten waar vrouwen worden getraind als 'changemakers' op de Molukken.

Dat is natuurlijk allemaal op de Molukken, wat zien we daarvan in Nederland?

In Nederland zien we dat er een wisselwerking ontstaat tussen de, wat ik eerder noemde, nieuwe Molukse 'landschapmarkers', de monumenten, en de aandacht voor de Molukken. Bij de monumenten, ongeacht of het initiatief van de burgemeester kwam (zoals in Vaassen), worden ceremonies gehouden. De nieuwste loot aan deze stam zijn de Peringatan Ride Outs die sinds 2009 worden gereden, gelopen en gefietst. Elk jaar rond 12 april, de dag dat mr. dr. Chris Soumokil, de tweede president van de RMS in 1966 werd geëxecuteerd, wordt de Peringatan Ride Out georganiseerd. Meerdere wijken worden dan aangedaan, de bikers worden verwelkomd door tafaspelers, bij het monument in de wijk wordt het Hena Masa Waya gezongen, de vlag wordt halfstok en volledig gehesen, er wordt geld ingezameld voor de politieke gevangenen uit Maluku die zijn gepakt vanwege het tonen van een RMS-vlag en waarvan recent Simon Saija in gevangenschap overleed. Langs de wegen waar de bikers de wijk binnenkomen schittert de vierkleur.

Afsluitend

Deze manifestaties zijn veelzeggend. Ze zeggen iets over de betrokkenheid met de Molukken en de zorg die men vanuit Nederland heeft voor de vrijheid van meningsuiting op de Molukken. Na 65 jaar aanwezigheid in Nederland manifesteert de Molukse gemeenschap in Nederland zich rond deze monumenten die de aanwezigheid en hun geschiedenis in Nederland markeren. Monumenten die zeggen dat de Molukse gemeenschap deel is van Nederland. En Molukkers spreken, zoals we hebben gezien en nog meer zullen zien vandaag, hun zegje mee in het Nederland van nu. Wat niet wegneemt dat het goed zou zijn om een nieuwe scan te maken van wat er allemaal speelt binnen de gemeenschap.